

GROEN LINKS

NETWERK DIGITALE SAMENLEVING

Over dit document:

Leidraad digitale thema's voor gemeenten

Digitalisering is een thema waarvan het belang steeds groter wordt. Om de gemeentelijke programmacommissies op gang te helpen op dit thema, heeft het Netwerk Digitale Samenleving deze leidraad gemaakt.

Gebruik het om je te verdiepen in het onderwerp of ter inspiratie. Overnemen mag, maar het belangrijkste doel van de werkgroep is bijdragen aan de kennis en het bewustzijn van de programmacommissies op dit thema. Het netwerk biedt zijn kennis en ondersteuning aan voor wie daar behoefte aan heeft (netwerkdigitalesamenleving@groenlinks.nl)

Versie 25 augustus 2024

Waarom is digitalisering zo belangrijk?

Een betoog in niet-technische termen: Het (digitale) sociale contract

De inzet van digitale middelen door de (plaatselijke) overheid behoeft een **herbevestiging** van het sociale contract tussen burger en overheid.

Waarom? Omdat de schaal, snelheid en impact van verwerking van gegevens door de overheid tientallen, zo niet honderden of duizenden keren groter is dan 10 of 20 jaar geleden.

Ja, natuurlijk mag de overheid gegevens verzamelen om haar taken goed uit te kunnen voeren. Dat kan alleen met **transparantie en wederkerigheid**.

Juist omdat het zo makkelijk is om vanuit goede bedoelingen grote uitglijders te maken, is betekenisvolle controle door de raad én de burger noodzakelijk.

Dat betekent: vooraf duidelijk maken wat de plannen zijn. Niet met een kletspraatje over de nobele doelen, maar met een degelijke beschrijving van wát er gebeurt, door wie, met welk doel, en tegen welke kosten, etc. etc. Welke publieke waarden worden er gediend met dataverzameling en digitalisering? Hoe worden grondrechten (zoals privacy en non-discriminatie) en de beginselen van behoorlijk bestuur (zoals het evenredigheidsbeginsel en het motiveringsbeginsel) gewaarborgd? Is er stilgestaan bij mogelijke onbedoelde effecten?

[\[1\]](#) [\[2\]](#)

Als die beschrijving niet vooraf gegeven kan worden, schrijf je als raad en als burger een blanco cheque uit: Doe maar, u zult het wel weten, en nooit vergissingen maken.

We weten wel beter: vergissen is niet alleen menselijk, de overheid kan met vergissingen de **menselijke maat** kwijtraken en zich bezondigen aan discriminatie. De toeslagenaffaire is misschien wel het ergste, maar zeker niet het enige voorbeeld hiervan. [\[3\]](#) [\[4\]](#)

Niet alleen het **vooraf verkleinen van de kans op fouten en ontsporingen** is essentieel, maar ook de ingebouwde mogelijkheid voor raad en burger om fouten, als die zich toch voordoen, op eenvoudige wijze te herstellen. Terug in goede banen te leiden. Daarbij mag de complexiteit van de digitale gegevensverwerking geen belemmering zijn. De natuurlijke kennisvoorsprong van de overheid over hoe de overheid werkt, moet worden tenietgedaan door de één-loket-beloofte: je kunt op één plek terecht om uitleg te krijgen over dataverwerking en om fouten te signaleren en gecorrigeerd te krijgen. Als de overheid dat te moeilijk of te ingewikkeld vindt, is dat het feitelijke failliet van een transparante overheid: hoe zou een burger dit moeten doorgronden als de overheid dat zelf niets eens aandurft?

Het sociale contract: de overheid is er voor de burger. Soms streng, maar altijd rechtvaardig en navolgbaar. Het te klakkeloos omarmen van digitale mogelijkheden heeft ervoor gezorgd dat dit sociale contract soms uit het oog is verloren. Het herbevestigen van dit contract vraagt om meer zorgvuldigheid.

Deze herbevestiging en zorgvuldigheid vraagt om **politieke prioriteit**. [\[5\]](#)

Wat kunnen we doen? Concrete voorstellen

Om een digitaal gezonde gemeente te worden, stelt het Netwerk Digitale Samenleving van GroenLinks het volgende voor:

- Er wordt een ethische commissie ingevoerd die de gemeente gevraagd en ongevraagd advies geeft over nieuwe technologie en het gebruik van data.
 - Onder andere de gemeenten Enschede en Eindhoven hebben zo'n ethische commissie¹.
- Er komt ondersteuning om te zorgen dat iedereen mee kan komen met de digitale ontwikkelingen.
 - Hierbij valt te denken aan cursussen in buurthuizen, digitale hulp aan huis, het controleren op toegankelijkheid en leesbaarheid van overheidssites, en uiteraard het recht op betekenisvol menselijk contact met de overheid, online én offline.
- De gemeente steunt de ontwikkeling van niet-commerciële en coöperatieve platforms, zoals Fairbnb², als alternatief voor de platformkapitalisten.
- Er komt een publiek toegankelijk algoritmeregister waarin alle algoritmes die namens de gemeente geautomatiseerde keuzes maken, besluiten voorbereiden, of voorspellingen doen over individuele burgers en groepen burgers³, volledig, gedetailleerd en in begrijpelijke taal worden beschreven, inclusief de gebruikte datasets en de broncode van de software.
 - Onder andere de gemeenten Amsterdam⁴, Eindhoven, Zwolle, Utrecht hebben al zo'n register.
 - Waar algoritmen worden ingezet, moeten mensen dat niet alleen weten, maar ook het recht hebben om te weten op basis van welke factoren algoritmes keuzes maken en hoe algoritmes worden beïnvloed. Je moet kunnen begrijpen of op welke basis een beslissing wordt genomen. En bij beslissingen over mensen met behulp van AI moet er altijd sprake zijn van menselijk toezicht en motivering.
- Er komt een publiek toegankelijk sensorregister, waarin alle sensoren in de openbare ruimte worden opgenomen. Dus: camera's (ook die voor openbare orde en opsporing, luchtkwaliteits- en geursensoren, verkeersmeters, geur, etc. Een compleet register vereist een meldplicht voor dataverzameling in de openbare ruimte, naar Amsterdams voorbeeld⁵.
 - Een goed en uitgebreid voorbeeld is het "open data portaal" van de gemeente Nijmegen⁶, maar ook SensRnet van vele gemeenten en het kadaster samen⁷.

¹ <https://www.enschede.nl/ethische-commissie>

² <https://fairbnb.coop/>

³ <https://nos.nl/l/2366864>

⁴ <https://algoritmeregister.amsterdam.nl/>

⁵ <https://www.ictmagazine.nl/nieuws/amsterdam-start-meldplicht-voor-dataverzamelaars/>

⁶ <https://opendata.nijmegen.nl>

⁷ <https://labs.kadaster.nl/demonstrators/sensrnet/index.html>

- Geef burgers meer controle over hun persoonsgegevens, bijvoorbeeld door het gebruik van de privacy app Yivi te faciliteren⁸.
- Bij ICT-aanbestedingen spelen de kwaliteitsnormen, privacystandaarden, open-source software en duurzaamheid een leidende rol in plaats van de kosten. Publiek geld besteden we bij voorkeur aan Europese innovatie die voldoet aan deze kwaliteitsnormen in plaats van onze afhankelijkheid van Big Tech in de VS te vergroten, al helemaal voor toegang tot onze publieke diensten.
- Leidend moet zijn welk probleem er eigenlijk opgelost moet worden met technologische toepassingen. Als dat niet of onvoldoende duidelijk is, dan gewoon niet doen.
- De gemeente hanteert het uitgangspunt dat data die overheden, bedrijven en andere organisaties uit de stad genereren en over de stad verzamelen gemeenschappelijk bezit zijn, dat door iedereen te gebruiken is⁹. De verplichting om data over de stad en haar bewoners, in geanonimiseerde vorm, als open data beschikbaar te stellen, wordt door de stad opgenomen in contracten met bedrijven en organisaties en in vergunnings- en subsidievoorwaarden.
- Wanneer de gemeente ICT gebruikt, moet dat voldoen aan gemeentelijke normen (wet en standaarden). Gemeenten dienen samen te werken bij het opstellen en handhaven van de ICT-normen.

Hierbij is gebruik van open standaarden en open source een belangrijk thema, net als het op andere manieren voorkomen van afhankelijkheden van toeleveranciers.

Daaronder vallen ook de afspraken over data, toekomstbestendigheid van de oplossing, en standaardisatie en herbruikbaarheid van de oplossing door andere gemeenten.

- “Common Ground”¹⁰ is hiervoor een goede startplek.
- Ook kan de aanpak van de Gemeente Amsterdam bekeken worden¹¹.
Door of in opdracht van de gemeente ontwikkelde software wordt als open source software ter beschikking gesteld aan andere overheden in binnen- en buitenland via platforms als Github en Joinup.
- Iedere gemeente opent een loket Digitale Zaken, waar burgers terecht kunnen met al hun vragen en klachten over gemeentelijke digitale zaken, ook als de gemeente zaken heeft uitbesteed of data verwerkt binnen samenwerkingsverbanden.
- De gemeente geeft burgers inzicht in de gegevens die zij over hen bezit, bijvoorbeeld via een digitaal portaal. Amsterdam doet dit al.
- Om burgers mee te nemen in het digitale proces informeert de gemeente de burger proactief over alle manieren waarop ze (persoons-)gegevens verwerkt, in openbaar te verspreiden media zoals het gemeentelijke huis-aan-huisblad.
- Er komt een gemeentelijk meldpunt (keten)fouten om foutieve gegevens over burgers die van het ene computersysteem zijn doorgesijpeld in andere ICT-systemen in de keten te corrigeren.

⁸ <https://www.yivi.app/>

⁹ <https://tada.city/>

¹⁰ <https://vng.nl/artikelen/common-ground>

¹¹ https://amsterdam.raadsinformatie.nl/document/7997809/1/Afd_%20moties%20534_19%20en%20535_19%20met%20bijlage

De gemeente Amsterdam heeft al zo'n meldpunt voor medewerkers van de gemeente die daar terecht kunnen als ze zien dat burgers vastlopen¹².

- Als er afspraken over gegevensuitwisseling worden gemaakt door de gemeente, dan zijn deze altijd tijdelijk (typische looptijd 1-3 jaar), zodat ze makkelijk herzien of opgezegd kunnen worden. Dit doet zich bijvoorbeeld voor bij in het kader van het vroeg/tijdig helpen van mensen met schulden of aanpak van woonoverlast, waarbij met woningcorporaties, verzekeraars en energiebedrijven informatie wordt uitgewisseld. Ook worden afspraken gemaakt over bewaartermijnen, vernietiging, en het niet verder delen van deze gegevens.
- De eisen die de gemeente aan zichzelf stelt, stelt ze ook aan de partijen waarmee ze samenwerkt of waar ze toezicht op houdt.
- We spreken ons uit tegen gezichtsherkenningsoftware in de publieke ruimte.

¹² <https://www.amsterdam.nl/stelselpedia/nieuws-stelsel/gemeentelijke/>

Waar speelt dit?

Raakvlakken met de dagelijkse praktijk

Dit zijn voorbeelden waar digitalisering de (gemeentelijke) praktijk raakt.

Openbare orde en veiligheid:

- Hoe goed zijn de camera's in de openbare ruimte beveiligd?
- Waarvoor hangen we camera's op?
- Wie mogen de beelden inzien?
- Waar wordt de informatie opgeslagen?

Woningmarkt:

- Hoe controleren we de verhuur van woningen via Airbnb en Booking.com?
- Achterhalen of woningen bewoond worden door de eigenaar, voor het tegengaan van huisjesmelker constructies?
- Hoe regelen we de controleerbaarheid van door algoritmen uitgevoerde woningtoewijzing?

Zorg:

- Wat is er gebeurd met het EPD?
- Hoe kunnen we veilig gegevens uitwisselen tussen gemeentelijke zorg (jeugdzorg) en zorgverleners van GGD, brandweer en politie?

Milieu en groen:

- Meetapparatuur met open dataverwerking voor het registreren van vervuiling, lucht, openbare weggebruik.
- Hoe goed zijn huizen geïsoleerd?
- Register van zonnepanelen?
- Hoe krijgen we met data een beter inzicht in, en daarmee een controlemiddel op daadwerkelijk CO2 verbruik van mobiliteit in de stad?
- Hoe ondersteunen we individuen met een beperking (financieel, emotioneel, fysiek) zodat zij toegang hebben tot mobiliteit?
- Hoe verankeren we publieke waarden zoals privacy en toegankelijkheid in nieuwe mobiliteitsplatforms zoals Mobility as a Service (MaaS)?
- Hoe maken we datacentra circulair, groen en ruimtelijk inpasbaar? En zijn deze lokaal nodig of wenselijk?

Gemeentelijke ICT projecten:

- Welke publieke waarden moeten vanaf het begin worden meegenomen en meegewogen bij (ICT-)projecten?
- Hoe blijven we als gemeente in control, hoe vullen we onze verantwoordelijkheid in, ook als wordt opgetrokken in samenwerkingsverbanden?
- Waarom, met welk doel, beginnen we aan een project?

Waar kan ik me verder verdiepen?

Meer lezen:

[1] *Handvest voor de slimme stad*, Wetenschappelijk Bureau GroenLinks:
<https://wetenschappelijkbureaugroenlinks.nl/publicatie/handvest-voor-de-slimme-stad>

[2] *Raad weten met digitalisering – Hoe de gemeenteraad kan sturen op de maatschappelijke impact van digitale technologie*, Rathenau Instituut
<https://www.rathenau.nl/nl/kennisgedreven-democratie/raad-weten-met-digitalisering>

[3] *De datahebzucht van de overheid lokt nieuwe toeslagenaffaires uit*, Follow the Money
<https://www.ftm.nl/artikelen/datahebzucht-algoritmes-overheid-toeslagenaffaire>

[4] *De menselijke maat vanuit het perspectief van de rechten van de mens*, Position paper van het College voor de Rechten van de Mens
<https://publicaties.mensenrechten.nl/publicatie/12edf660-216d-4237-9e0e-44e9a1e79d2a>

[5] *Het digitale stembusakkoord*, een initiatief van Amnesty, Bits of Freedom, Open State Foundation en Waag
<https://waag.org/nl/article/het-digitale-stembusakkoord-2023/>

[6] *Een burger is geen dataset - Ombudsvisie op behoorlijk gebruik van data en algoritmen door de overheid*, Nationale Ombudsman
https://www.nationaleombudsman.nl/system/files/bijlage/DEF%202.0%20Rapport%20%E2%80%93%20Een%20burger%20is%20geen%20dataset_0.pdf

Vragen:

Neem contact op met het Netwerk Digitale Samenleving:
netwerkdigitalesamenleving@groenlinks.nl